

ROZHLADY

Zo Slovníka diel slovenskej literatúry 20. storočia (ukážky)

LIPOVIANSKAMAŠA – poviedka Gustáva Kazimíra Zechentera-Laskomerského (1824 – 1908), vydaná v roku 1874.

Autorova najrozsiahlejšia beletristická práca vznikla r. 1870 ako prepracovaná a rozšírená verzia jeho črty *Pol'ovačka na medveďov* (1870). Pôvodný text sa však stratil, preto Laskomerský publikoval až obnovené dielko o štyri roky neskôr v Orle a zároveň aj knižne.

V horehronskej Lipovej, „obci železného priemyslu“, sa pred hutou zišla mládež, ktorá si kráti čas národnými hrami. Medzi všetkými svojou krásou vynikajú Janko, hrdý národovec, a Anička, vnučka majiteľa maše a tuhého „maďarána“ Dymáka. S Jankom súperí o Aničku uhľomerač Ravasy, bez ktorého by Dymákova maša skrachovala, takže na oplátku Dymák jemu prisľúbi svoju vnučku. Na druhý deň sa koná pol'ovačka na medveďe. V hore pripravil Ravasy smrteľnú pascu na Janka, ale skončil v nej čipkár, ktorému intrigán ukončil život ukradnutou Jankovou dýkou. Cestou naspäť k poľovníkom sa však sám chytil do pasce. Zatiaľ Janko zachránil Dymáka pred vydráždeným medveďom. Následne bol zatknutý pre údajnú vraždu čipkára. Druhý deň našli v hore Ravasyho, ktorý sa pred smrťou priznal k zločinu. Vďačný Dymák vystrojil Jankovi a Aničke svadbu.

Poviedka má podtitul „rozprávka zo života ľudu slovenského“. Autor sa ju rozhodol vyrozprávať, aby sa zaznamenal „*pôvodný, prvotný ráz prírody, poľovnícke a iné s tým spojené národné zvyky*“. V Laskomerského prevedení je tento zámer do krajnosti dovedenou realizáciou štúrovského ľudovýchovného programu. Fakty a vecné informácie sa stali vlastným cieľom referovania (už ich totálne neprekrýva ideológia romantizmu, ale ešte nie sú ani prostriedkom prieniku do skutočnosti ako v realizme). Dokumentárne zložky autorovej výpovede tak na jednej strane vyhrocujú publicistické tendencie v štúrovskej próze (Laskomerský napríklad uvádza za vedeckými slovenskými názvami rastlín aj ich latinské ekvivalenty), na druhej strane však už radia jeho dielo do literárneho prúdu smerovania k realizmu. Toto zakladajúce gesto autorovho prejavu najmarkantnejšie zasiahlo kompozíciu poviedky.

Poviedka je komponovaná vo dvoch líniiach. Na príbeh pol'ovačky je priložená druhá, ľúbostná tematická línia, ktorá má z dejotvorného (konfliktotvorného) hľadiska nosnú funkciu. Zároveň má aj funkciu „vznosnú“, keďže z významotvorného aspektu čiastočne zastupuje aj štúrovsko-romantické „objatie ducha s predmetnosťou“, pravda, v značne poklesnutej polohe. Zechenter-Laskomerský rezignoval na filozofickú interpretáciu špecifického slovenského či slovanského ducha, keďže, sledujúc svoj dokumentárny zámer, korigoval vysokú „ideu ľudu“ na ľud ako pôvodcu kultúrnych hodnôt. Avšak to, že autor mal na mysli iba zovšeobecnenú predstavu ľudu, sa premietlo do idealizácie postáv Janka a Aničky ako zástupcov slovenského národa, do schematickeho čierno-bieleho

vykreslenia ostatných figúr (úplne negatívny charakter Ravasyho) a do sentimentálneho poňatia celej ľúbostnej línie poviedky. Takéto postromantické kopírovanie mnohých prvkov sujetovej schémy rozprávky sa potvrdzuje aj konečným morálnym víťazstvom ideálneho hrdinu, ktorý získava patričnú odmenu. Postromantickú epigónsku povahu práce spoluurčujú aj ošúchané romantické kliše v texte (personifikácia neživej prírody ako miesta tajných schôdzok zaľúbencov); typické ľudové mená a výlučne pozitívne epiteta pre hlavných hrdinov; či priamočiare literárne využívanie folklóru (napr. zvolanie Janka pri stretnutí s medveďom: „*Valaška, rúbaj!*“ *zavolá náš Jánošík.*). Tematická línia poľovačky má realistickejšie kontúry a pre tvorbu Zechentera-Laskomerského typické humoristické ladenie, zhustené hlavne v dialógu vedľajších postáv. Uplatnenie humoru, satiry a paródie slúži rozprávačovi aj na charakteristiku: „kríva, ako keby sečku rezal“. Takéto a podobné prirovnania a realistický detail sú ďalšími charakteristickými prvkami Laskomerského prózy v jej smerovaní k literárnemu realizmu.

Napriek kompozičnej rozbitosti má poviedka dynamický spád, keďže autor sa jednotlivým motívom venuje len potiaľ, kým naplňajú jeho predstavy dokumentaristu. Toto pravidlo vyzdvihlo v texte úlohu dynamizujúcich stylistických prostriedkov a tiež situačnej komiky ako didaktického a anekdotického stretnutia aktuálneho, prebiehajúceho „života“ s očakávaniami postáv, ich skúsenosťami a predsudkami. Prozaik komentuje aj nové javy skutočnosti – cez ich antipatickú kontrastnosť: „vznáša sa z vysokého komína... dlhý pruh kovového dymu a zvláštneho pachu oproti zelenému lesu“. Opisy práce hutníkov, baníkov, uhliarov a rubárov okolo maše, scény poľovačky a mládežníckych národných hier, pripomienky národných tradícií a výtvorov ľudovej slovesnosti zakladajú publicistickú hodnotu dielka, ktorá čiastočne vyvážila jeho schematické, epigónske a sentimentálne obmedzenia.

Próza Lipovianska maša je dielom kritického pozorovateľa skutočnosti, ktorého „vedomie pohybu, nevyhnutného vývinu“ a „mysel pre vecnosť a pre súčasnosť“ (J. Noge), ako aj stylistická zameranosť na realistický detail, kontrasty a paradoxy „estetiky“ života podnietili plnohodnotnú realistickú metódu v prácach ďalšej generácie.

Lipovianska maša. Martin : Nákladom redakcie Orla, 1874. 82 s.; In: *Obrazy a rozmary*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1955. 283 s.; In: *Spisy Gustáva K. Zechentera-Laskomerského 2. Úsmevy nad životom*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1958. 561 s.

do češtiny: *Lipovianska maša*. Myslivna, Zábavná časť Háje, 1875, č. 1 – 8.

Štúdiu:

ČEPAN, O.: K portrétu G. K. Zechentera-Laskomerského. In: *Slovenská literatúra*, roč. 3, 1956, č. 1, s. 117 – 120;

- MAZÁK, P.: Laskomerského Lipovianska maša – súčasť spoločenskej prózy sedemdesiatych rokov. In: *Slovenská literatúra*, roč. 16, 1969, č. 3, s. 278 – 298;
- NOGE, J.: Literárne dielo G. K. Zechentera-Laskomerského. In: *Spisy Gustáva K. Zechentera-Laskomerského 4. (Výlety po Slovensku.)* Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1962, s. 391 – 455;
- ŠIMKOVIČ, A.: Gustáv K. Zechenter-Laskomerský. In: ZECHENTER-LASKOMERSKÝ, G. K.: *Lipovianska maša*. Bratislava : Tatran, 1969, s. 205 – 215.

Zborníky a monografie:

- G. K. Zechenter-Laskomerský. Zborník materiálov z vedeckej konferencie v Brezne 6. – 7. decembra 1974. Košice, 1977.

Jana Kuzmíková

TÚHY MLADOSTI – básnická zbierka Kolomana Banšella (1850 – 1887), vydaná v roku 1886.

Autor do svojej jedinej zbierky vybral básne z celoživotnej práce, ktoré už zväčša publikoval aj v časopisoch a almanachoch (*Sokol, Dennica, Orol, Minerva, Napred, Živena, Dunaj* a i.).

Pri zostavovaní zbierky autor nepostupoval ani podľa chronológie, ani podľa miesta vzniku jednotlivých básní, avšak istú vnútornú usporiadanosť možno pozorovať v tematicko-žánrovej spolupatričnosti po sebe nasledujúcich textov. Z tohto hľadiska evidujeme niekoľko tematických okruhov: 1. vyjadrenie vnútornej naliehavosti básnenia, aktivizovanej potrebami a biednym stavom slovenského národa a národného života; 2. básnik v službách pravdy a oslobodenia nielen vlastného národa, ale celého sveta; 3. lyrika osobných žiaľov, rozporov a sklamaní a ľúbostná poézia; 4. príležitostná poézia a tvorba, inšpirovaná ľudovou poéziou alebo inými autormi; 5. balady a romance.

Banšellovo tvorivé gesto charakterizuje predovšetkým konfrontačná inovácia v rôznych oblastiach básnickej aktivity (jazykovej, poetologickej, tematickej a významovej) a v ideovom pláne básne dôraz na pointu. Dôvody takéhoto autorského programu možno nájsť v bytostnom nesúlase autora so staromilským, konzervatívno-epigónskym a od svetovej literatúry izolovaným dobovým štýlom slovenskej literatúry a literárneho života vôbec. Inakosť Banšellovej poézie stavia na intenzívnej autoštylizácii lyrického subjektu, sebayjadrovacom pátose, kritickom diskurze a základoch realistickej poetiky. Zároveň sa tu aj nadväzuje – na demokratické a estetické hodnoty štúrovského písomníctva.

Napriek nástojčivému, „romantickému“ trvaniu autora na ideáloch a snoch, „túhach mladosti“ („*Ideály nech ti sväté budú!*“), idealizovanie slovenského ľudu a národného života básnik ostro odmietol (*Nechváľte ľud môj!*), hoci zároveň neprehliadal maďarizačný útlak ako hlavnú príčinu biedneho stavu svojho „*zotročeného rodu*“ (*Máš ty, ľud môj, mnoho priateľov!*). Naproti tomu s nadhľadom dokázal uznať hodnoty Petöfiho poézie a stotožnil sa predovšetkým s jej buričskými tónmi. Vo svojej vlastnej poézii takisto vyzýval na aktívnu cestu ku slobode: „*V nevoli / Hynie rod i reč. / Slovenska syn, / Alebo zhyň, / A voľ si – !*“ (*Boli časy...*). Uvedený citát pars pro toto dokumentuje aj množstvo